

TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNDE ÖĞRETİMİN KONUSU VE ÖĞRETİM DİLİ OLARAK TÜRKÇE*

Dr.Muhsine BÖREKÇİ**

"Bir milleti ya hür bağımsız, şanlı yüce bir sosyal toplum halinde yaşatan veya bir milleti esaret ve sefaletle terkederek eğitendir." (M.Kemâl ATATÜRK)

Eğitim büyük ölçüde dil aracılığı ile bilgi tecrübe ve değerler aktarma süreci olduğuna göre, öğretim kültür-dil-eğitimbağıntısını göz ardı etmemek gerekir. Hedeflenen noktaya ulaşmada ya da ulaşamamada seçilen öğretim dilinin çok büyük etkisinin olacağı tabiidir. Gelişmiş bir dilin eğitimi kolaylaştıracağı gibi iyi bir eğitimin de öğretim dilini geliştireceği açıktır. Ayrıca eğitim, sosyal, psikolojik, kültürel boyutu olan bir terimdir. Bilginin, bilimin evrensel olma niteliğine karşılık eğitimin millî olma gerekliliği de buradan kaynaklanır.

Biz bu konuşmada millî eğitimin ancak millî dil aracılığı ile gerçekleştirilebileceği tezinden hareketle **Türkçenin tarih süreci içinde Türk eğitim sistemi ile ilişkisini tespit etmeye** çalışacağız.

Eğitim, bütün milletlerin olduğu gibi Türk milletinin de her döneminde "muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma" amacının gerçekleşmesinde veya gerçekleşmemesinde en önemli araç veya sorun olarak değerlendirilmiş; hem devlet yöneticilerini hem de bilim adamlarını asırlarca meşgul etmiştir. Osmanlı Tarihinde özellikle 15. yüz yıldan sonra başlayan arayışlar, artarak devam etmiş ancak herkesi memnun eden bir eğitim sistemi bu gün dahi kurulamamıştır. Bu memnuniyetsizlik ne yazık ki mükemmeli aradığımızdan değil; bu gün hemen

* Bu yazı, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından 13 Mayıs 1997 tarihinde düzenlenen "Bilim Dili Olarak Türkçe" konulu panelde sunulan bildirinin metnidir.

** Atatürk Ün. Kâzım Karabekir Eğit. Fak.

her konuda muasır medeniyet seviyesinin çok gerisinde kaldığımızın herkes tarafından kabul edilmişinden kaynaklanmaktadır.

Türk tarihinde eğitimin bir problem olarak ele alınması asırlar öncesine gider. Öyleyse bizi amacımızdan alıkoyan eksiklik nedir? Bu sorunun cevabını Ziya Gökalp, iki kavramdan hareketle vermektedir. "Avrupa mutaassıpları" ve "Medrese mutaassıpları". Birinci grup, Türk milletini dil, din, gelenek, tarih birliği gibi unsurları dikkate almadan Batı medeniyetine dahil etmek istemişlerdir. İkinci grup yani medrese mutaassıpları ise dünyadaki bütün gelişmelere gözlerini kapatmışlardır. Böyle bir eğitim süreci ise ancak doğuyu veya batıyı taklit eden kişiler yetiştirmiş, özgür düşünebilen, toplumu arkasından sürükleyebilen devlet adamları ve bilim adamları yetiştirmekten uzak kalmıştır.

Bu sistemin bize göre en önemli eksikliği ise milli niteliğini kazanamamış olması dolayısıyla Türkçeye hem amaç olarak hem de araç olarak gereken değeri vermemiş olmasıdır. Bu durum Türkçenin gelişmiş bir bilim ve edebiyat dili olarak işlenememesiyle birlikte eğitimin de toplumu hedeflenen noktaya götürememesi sonucunu doğurmuştur. Oysa 18. yüzyıldan itibaren hedefimizi teşkil eden Batı medeniyeti ve bu medeniyeti oluşturan dillerin gelişme daha doğrusu geliştirilme süreci incelenirse aydınlanma (rönesans) çağını yaşayan toplumların önce milliyetçiliğe, bunun yansıması olarak da milli dile yönelindikleri görülür. Meselâ bu gün öğretim dili olarak okullarımıza soktuğumuz İngilizce 8. yüzyıldan sonra oluşmaya başlamış bir dildir. Ama bir edebiyat ve bilim dili olması için herkes üstüne düşen görevi yapmış, çeşitli dillerden yapılan pek çok çeviri sayesinde ifade gücü artırılmıştır. 14. yüzyılda ise (1363) "ana dilini konuşamayan bir kimse aşağılık ve rezil kabul edilir" yargısı doğrultusunda hem resmî dilin hem de öğretim dilinin İngilizce olması sağlanmış, bu gelişme kesintisiz devam etmiştir. Bir yandan İngilizcenin grameri araştırılıp sözlükleri düzenlenirken bir yandan da çeviriler yapılarak dilin işlenmesi sağlanmıştır. Bunun sonucundada 8. yüz yıldaki Anglo-Sakson yerli

medreselerde öğretim dili olarak Arapçayı kullanmışlardır. Bu durum imparatorluk bünyesindeki Türkmen halkın tepkisini çekmiş, Karamanoğlu Mehmet Beğ'in bu tepkileri kültür tarihine mal eden o ünlü fermanı da uzun süreli etkili olamamıştır. Medreselerde Arapçanın Sarayda da Farsçanın geçerli dil olarak kabul edilmesi, Türkçenin bilim ve edebiyat dili olarak işlenmemesinin yanı sıra Selçuklu imparatorluğunun geçici olmasının sebeplerinden birini de teşkil etmiştir. Çünkü millî unsurlara dayanmayan bir devletin kalıcı olamayacağını her şeyden önce Türk tarihi ve Orhun Yazıtları göstermektedir.

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve yükselme döneminde sıbyan okulları ve medreseler, eğitim sisteminin en önemli unsurunu oluşturmuştur. Dine dayalı bir eğitim veren bu okullarda öğretim dili Arapçadır. Özellikle Fatih Sultan Mehmet zamanında "Sahn-ı Seman" denen ve sekiz ayrı seviyede eğitim veren medreseler İstanbul'u bir bilim ve kültür merkezi haline getirmeyi amaçlamıştır. Ancak medreseler vasıtasıyla bu amaca ulaşıp ulaşılmadığı çok tartışılmış bir konudur. Türkiye Maarif Tarihi'nin yazarı Osman Ergin'in bu konudaki değerlendirmesi şöyledir:

"İşte medreselerin Fatih zamanından Abdülhamit II. devri sonlarına kadar geçen dört buçuk asır içindeki tarihçesi bundan ibarettir. Bu medreselerin memlekette Türklüğe ve ilim alemine ne hizmeti ve faydası olmuştur? Belli başlı hangi alimleri yetiştirmişti? Bunlar arasında milletler arası şöhreti haiz kimler vardır? Bunları uzun uzun aramaya gerek yoktur. "Hiç kimseyi yetiştirmemiştir" demekle yetinmek daha uygun olur. Her ne kadar Molla Hüsrev, İbni Kemal, Ebussut, Müstakimzade Cevdet Paşa, Gelenbevî İsmail Efendi gibi ancak beş asırda yetişmiş beş altı ad hatıra gelirse bunlar da ne şarkın İbni Sinası ile, Sadettin ve Seyyidi ve Şerif ile ne de garbın meselâ Nivton'ıyla, Dekart'ıyla boy ölçüşecek bir ayarda değildiler.

Bu beş asırda ancak garbın da şarkın da kımet verdiği bir tek Kâtip Çelebi yetişmiştir; fakat onu medrese mahsulü sayabilir miyiz? Medresenin okutma

usulünü beyenmiyen ve tenkit eden, hususî surette ders gören ve zamanına göre en ziyade işe yarayan garp dillerinden Latinceyi öğrenip o dilden kitap tercüme eden bu zat otodidakt olarak yetişmiştir.”¹

Ergin'in değerlendirmesine katılmayanlar olabilir. Ancak medrese eğitiminde dil-kültür-bilim-toplum ilişkilerinin dikkate alınmadığını, ana dilin araç olmadığı bir eğitimin her şeyden önce millilikten uzak olacağını, millî olmayan bir eğitimin de amaçlarını gerçekleştiremeyeceğini herkes kabul eder.

Osman Ergin 1453'ten 1773'e kadar olan devreyi Araplaşma ve İskolastik devir olarak adlandırmıştır. Araplaşmanın en önemli ve en etkili aracı da hiç kuşkusuz Arapça olmuştur. Aynı dönemde yine Fatih Sultan Mehmet tarafından kurulduğu zannedilen ve "başlıca özelliği bütün derslerin Türkçe okutulması olan Enderun mekteplerine alınıp yetiştirilen Acemi Oğlanların yani devşirilen yabancı çocukların Sadrazam, kaptanpaşa, yeniçeri ağası, cayalet valisi, sancak beyi, daha başka işler yapan pek çok ünlü kişi, şair, ressam, mimar, müzikeçi, tarihçi ve bilim adamı olarak yetişmiş olmaları, seçilen öğretim dilinin kişinin dünya görüşünü ve düşünce yapısını ne kadar etkilediğini göstermesi bakımından çarpıcı bir örnektir. Bir yanda Arapça eğitimle Türkler Araplaştırılırken bir yandan da Türkçe eğitimle yabancılar Türkleştirilmiştir. Bu da bir kere daha göstermiştir ki "millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması, millî hissin inkişafında başlıca müessirdir ”

Öğretim dilinin Arapça olmasına rağmen Türkçenin toplum ve devlet hayatında etkili olması XIV. ve XV. yüzyıllarda -gerektiği kadar olmasa da- Türkçe ile, Türkçenin zenginliğini ve yetkinliğini göstermeye yetecek kadar edebî ve bilimsel eser yazılmıştır. II.Bayezit'in Kemal Paşazade'den "Havass u avâma nafi-i âm olmağ için Türki mekalün minvali üzre" bir tarih yazmasını istemesi, II.Murad'ın Mercimek Ahmet'ten Kâbusname'yi Sade Türkçe ile

¹Ergin Osman, Türk Maarif Tarihi, C.1, 2, Eser Matbaası, İstanbul 1977, 108. s.

1827'de Mekteb-i Tıbbiye'yi öğretime açan II. Mahmut, Fransızca öğretim yoluna giderken Fransızcanın bir amaç değil sadece araç olduğunu ifade etmiş kısa bir süre sonra Türkçe öğretime geçilmesini dilemiştir. Bu tutum, Türkçeyi tıp bilimini ifade edebilir bir bilim dili olarak işlemek yerine Fransızca Tıp bilimini Türkçeye mal etmek biçiminde bize göre yanlış bir geleneğin başlangıcı olmuştur. Çünkü bu gelenek günümüzde de devam etmekte, tıp terimlerinin büyük çoğunluğunu latince kökenli kavram işaretleri teşkil etmektedir. Bu da Uygurlar döneminde ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılmış olan pek çok Türkçe tıp teriminin yerini yabancı kelimelere bırakması sonucunu doğurmuştur. (aruk: zayıf; çekzin-: bitab olmak; denzin-: deniz tutması; kakıgan: asabî; kakıganlık: asabiyet; od göynüğü: sivilee; yuyuntu: pıhtı; yüli-: traş et- ... gibi)

Buna rağmen II. Mahmut dönemi ıslahat hareketleri Türkçenin bilim dili olma mücadelesine büyük ölçüde katkı sağlamıştır. Özellikle Harb okulu baş öğretmeni İshak Efendi'nin tercüme çalışmalarını bu bağlamda anmak gerekir. Ayrıca ilk öğrenimin zorunlu olmasının kabul edilmesi, bir tercüme bürosu kurulması, ilk resmî gazetenin yayımlanması, Avrupa memleketlerine öğrenciler gönderilmesi Türk eğitim tarihi ve Türk dili için önemli olaylardır.

Türk dilinin ıslahı Tanzimat aydınlarını oldukça meşgul etmiş, Türkçenin bir bilim dili olması için çeşitli fikirler öne sürülmüş aynı zamanda uzun bir aradan sonra Türkçe ile ilgili dil bilgisi ve sözlük çalışmaları da yapılmıştır. Mehmet Fuat tarafından yazılan Kavaid-i Osmaniye (1288 / 1871), Ahmet Vefik Paşa tarafından yazılan Lehçe-i Osmani (1876), Şemsettin Sami tarafından yazılan Kamus-i Türki kayda değer eserlerdir. Ancak hem tercüme çalışmalarında hem de dil bilgisi ve sözlük çalışmalarında hareket noktası Türkçenin öz kaynakları olmamış, Arapça hareket noktasını teşkil etmiştir. Öyleki harb okulunda Fransızca ders kitapları Türkçeye çevrilirken Türkçenin de bir

gramerinin olduğu hatırlanmadığı için Fransızcadan Arapçaya tercüme yoluyla metinlerin anlaşılması sağlanıp daha sonra Türkçe ifade etmek yoluna gidilmiştir.

Meşrutiyet dönemi Türkçenin resmî dil olarak anayasada il defa yerini almasıyla başlamıştır. ".. devlete parlamenter bir biçim vermek ve cins ve mezhep farkı gözetilmeksizin bir Osmanlı ulusu meydana getirmek söz konusu idi. İmparatorlukta Yanya'dan Trablusgarp'a kadar uzanan memleketlerden ve halk arasından meclise gelecek mebuslar hangi dille konuşacaklardı? ... Anayasanın 18. maddesinde, Osmanlı devletinin resmî dilinin Türkçe olduğu ve devlet hizmetine girecekler için bu dilin bilinmesi gerektiğine dair bir hüküm kondu. (1876) Türkçe böylece devletin resmî dili oluyordu."¹

Bu dönemde "Osmanlıca" terimi yerini "Türkçe"ye bırakmıştır. Bu da "Türk"ü düşündürmüş, millî bilincin uyanmasına katkıda bulunmuştur. Bu uyanışı gazeteci Lastik Said'in şu dörtlüğü en güzel biçimde anlatmaktadır:

Arabça isteyen Urban'a gitsin
Acemce isteyen İran'a gitsin
Frengiler Frengistan'a gitsin
Ki biz Türküz bize Türkî gerekir.

II. Meşrutiyet dönemi de yoğun bir şekilde Türkçülük ve Türkçecilik hareketlerine tanık olmuştur. 1908'de kurulan Türk derneği, 1911'de çıkarılan Genç Kalemler dergisi Türkçenin sadeleşmesi, gelişmesi ve zenginleşmesi için çaba sarf etmişler, değişik fikir ve görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu gelişmelerin eğitimin yaygınlaştırılması, millîleştirilmesi ve modernleştirilmesi çabalarının bir sonucu olduğu unutulmamalıdır.

Cumhuriyet ise Türk kültürü temeli üzerine kurulmuş millî bir devlettir. Dolayısıyla hem eğitim hem de Türk dili çalışmaları bu temel doğrultusunda yönlendirilmiştir. Eğitimle dilin birbirini tamamlayan iki olgu olduğunu gören

¹ Karal Enver Ziya, Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu, Bilim kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1978.

Atatürk, önce millî eğitimden yana tavrını koymuş sonra da millî eğitimin niteliklerini açıklamıştır:

"Yeni Türk Cumhuriyetinin yeni nesle vereceği terbiye millî terbiyedir.

Millî terbiyenin ne demek olduğunu bilmekte artık bir karışıklık ve yanlış anlama kalmamalıdır. Bir de millî terbiye esas olduktan sonra onun dilini, usulünü, vasıtalarını millî yapmak tartışılmaz bir zorunluluktur."

"Bir millî eğitim programından söz ederken, eski devrin boş inançlarından ve yaradılış niteliklerimizle hiç de ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün etkilerden tamamen uzak millî karakterimiz ve tarihimizle uyumlu bir kültür kastediyorum. Çünkü millî dehamızın tam olarak gelişmesi ancak böyle bir kültür ile sağlanabilir. Herhangi bir yabancı kültür, şimdiye kadar takip edilen yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar ettirebilir. Kültür (fikri kültür) ortamla uyumludur. O ortam milletin karakteridir"¹

Atatürk'ün Eğitim hakkındaki bu görüşleri, kültür hareketine neden harf inkılabını yaparak, Türk Dil Kurumu'nu ve Türk Tarih Kurumu'nu kurarak başladığını göstermektedir. O, ana diliyle eğitim yapmayan bir toplumun kendisine verilen kalıpları ezberlemekten öteye gitmeyeceğini, düşünme yeteneğini yeterli ölçüde kullanamayacağını, çok daha fazla çabaya rağmen çok daha az bilgiye ulaşabileceğini görmüş, millî eğitim hedefine Türkçenin zenginliğine güvenerek, Türkçeyi "şuurla işleme" çalışmalarını başlatarak yürümüştür.

Türkçenin zenginliğine güvenini Geometri terimlerini Türkçeleştirdiği bir de Geometri kitabı yazarak perçinlemiş; aç, ters aç, çap, dikey, üçgen, beşgen, uzay ... bu gün kullandığımız pek çok geometri terimini Türkçeleştirmiştir.

Bu gün gelinen nokta Atatürk'ün hedeflediği noktanın çok gerisinde olmakla kalmayıp biraz da hedefini şaşırmıştır. Yabancı dille öğretim yapan

¹Genel Kurmay Başkanlığı, Atatürkçülük (Birinci Kitap) Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, 291. ve 297. s.

okulların gün geçtikçe artması, Türkçenin öğretim dili olarak tekrar ikinci plana itilmesi tehlikesini doğurmuştur.

21. yüzyıla girerken, uygarlığın uluslararası işbirliği ve emek birliğine bağlı olduğu bilinirken bir hatta bir kaç yabancı dil bilmenin gerekliliği inkâr edilemez. Ancak "en önemli düşünce ve çağrışım faaliyetlerinde bir yabancı dil aracılığına baş vurma ve bel bağlamaya, ona bağımlı olma alışkanlığına razı gelmek hiç de iç açici bir tutum sayılamaz. Böyle bir tutum, bir memleketin bir millet olarak yükselmekten ve seçkin bir varlık göstermekten ümidini kesmesi, yüksek uygarlık düzeyinde bulunmak ve yürümek amacından vaz geçmesi, ve tarihin akışında olsa olsa gerilerde kalmaya rıza göstermesi demek olur.

Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür:

1. Türkçe zengin ifade imkânlarına rağmen tarih boyunca "şuurla işlenmediği için, genellikle eğitim ve edebiyat dili olarak ikinci planda kaldığı için bir bilim dili olarak gelişme sürecini tamamlayamamıştır.

2. Türkçenin bilim dili haline gelememesi, Türklerin de bilim toplumu olamaması sonucunu doğurmuştur.

3. Yabancı dille öğretim, kişiyi daha çok çabayla daha az bilgiye ulaştırdığı için bizzat bilimin mantığına aykırıdır.

4. Ana diline öğretim dili olarak işlerlik kazandırmayan toplumlar hiç bir zaman işlenmiş bir bilim diline sahip olamazlar.

5. Zengin bir bilim diline sahip olmayan toplumlar asla "muasır medeniyet seviyesinin üzerine" çıkamazlar